

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА
Національної академії наук України і
Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Олександра Довженка

СІВЕРЩИНА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Наукове видання

Випуск 10

Видається з 2008 року

Глухів – Київ
Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК
2017

Рекомендовано до друку:

Ученою радою Національного заповідника «Глухів»
(протокол № 2 від 12.04.2017 р.)

Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
(протокол № 4 від 25.04.2017 р.)

Вченою радою Глухівського національного педуніверситету ім. О. Довженка
(протокол № 10 від 29.03 2017 р.)

Редакційна колегія:

О.Д. Савицький (голова), О.М. Титова (заступник голови), В.І. Абакумова,
Л.М. Бесов, С.І. Білокінь, Л.О. Гріффен, С.Ю. Зозуля, Г.Д. Казьмирчук, Ю.О. Коваленко,
О.І. Курок, І.В. Мошик, М.П. Недюха, Ю.О. Нікітін, С.І. Посохов, К.М. Тищенко,
С.П. Жукова (відповідальний секретар)

Адреса редакції:

41400, м. Глухів Сумської обл., вул. Шевченка, 30, тел./факс +380-5444-23557
e-mail: dikz@ukr.net

Адреса розміщення електронної версії видання в мережі Інтернет

<http://nz-hlukhiv.com.ua>

Видання зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21939–11839ПР від 31.03.2016 р.)

Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України»
внесений до переліку фахових видань з історичних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.05.2016 р. № 515)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА

Вечерський В.В. Теоретичні основи дослідження архітектури Гетьманщини	7
Савицький О.Д. Історія дослідження пам'яток культурної спадщини м. Глухова (середина XIX–XX ст.)	10
Харковенко Р.В. Аналіз облікової документації на об'єкти культурної спадщини міста Глухова та Глухівського району Сумської області	15
Горькова А.О. Бичковська Г.М. Регіональні особливості охорони історико-культурної спадщини у дослідженнях Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК	18
Сенченко Н.М. Охорона церковних пам'яток в Україні (перша половина XVIII ст.)	25
Чередниченко А.М. Обставини створення Києво-Печерського заповідника, перша половина 1920-х рр.	27
Вечерська О.В. Організація моніторингу пам'яток Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника	30
Черевко І.А. Проблеми збереження підземних сакральних пам'яток (на прикладі печерних комплексів Києво-Печерської лаври)	34
Абрамова І.В. Реконструкція печей XVIII ст. в Будинку митрополита Софії Київської	37
Mezentse V.I., Sytyi Yu.M., Kovalenko Yu.O. Brief report on the archaeological findings at Baturyn in 2016	42
Подлевський С.В. Комплекс графіті в нартексі Успенського собору в Чернігові	47
Травкіна О.І. Історія будинку Чернігівського колегіуму: від спорудження до сьогодення	53
Литовченко О.Л. Пам'ятки архітектури Чернігова у художньому фільмі «Родина Коцюбинських»	56
Зозуля С.Ю., Морозов О.С. Втрачені пам'ятки Ніжина – споруди міського та грецького магістратів	59
Кедун І.С., Прудько В.О. Археологічні експерименти на базі центру експериментальної археології НКМ ім. І.Г. Спаського та НДУ ім. М. Гоголя	67
Діденко Я.Л., Абашина Л.О. Історико-архітектурний комплекс «Резиденція Б. Хмельницького»: історія створення та перспективи	70
Жуковський М.П. Культурна спадщина козацької доби села Покровського Нікопольського району Дніпропетровської області	72
Кулик А.А. З історії с. Глазове Шосткинського району Сумської області	81
Шишкіна Ю.А. З історії єврейського молитовного дому у Глухові	83
Мірошниченко О.М. Нові знахідки меморіальних пам'яток XIX – початку XX ст. на Вознесенському кладовищі міста Глухова	86
Міллер Н.В. Таємниці кулішевознавства (З нагоди 120-ї річниці від дня смерті П.О. Куліша)	89

РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ДАВНІХ ЧАСІВ І СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Ольговський С.Я. Скіфсько-античні торговельні відносини у Північному Причорномор'ї в архаїчний час	92
Троцька В.І. Історія дослідження глиняного посуду киево-руської доби на території України	96

РОЗДІЛ III. ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКА ДОБА ТА ГЕТЬМАНЩИНА

Перепелиця А.І. Курінь гетьманської варты в резиденції Б. Хмельницького у Чигирині (1648–1678 рр.)	101
Лебедева Ю.О. Українська держава гетьмана Богдана Хмельницького в контексті сучасного державотворення	104
Kowalczyk Rafał Wiktor Ku wolności. polska i ukraińska droga do niezależnego bytu państwowego i wzajemna koegzystencja w okresie prymatu rosjі carskiej	110
Степенькін С.Ю. Ніжинський полковник Василь Золотаренко	117
Железко К.А. Ніжинська фортеця за воєводства Семена Шаховського 1659–1663 рр.	120
Мамалага В.В. Спроба локалізації місця проведення Коломацької ради 1687 р.	123
Лесик Л.В. Земельні володіння Ніжинського міського магістрату XVII–XVIII ст.	126
Токарєв С.А. Глухівський сотенний старшина Федір Омелянович	128
Щербина С.В. Ковальські цехи Північного Лівобережжя у другій половині XVII–XVIII ст.	131
Хармак М.М. Ткацьке ремесло Батурина XVII–XVIII ст.	135
Карась А.В. Підземний хід Кролевецької фортеці	137
Мищик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Матеріали фонду 148 ЦДІА України у Києві як джерело з історії Пустинно-Харалампіївського Гамаліївського монастиря XVIII ст.	140

Мезенцев В.І. Керамічні розетки з декору палацу І. Мазепи в Батурині: комп'ютерні реконструкції та київські аналогії	148
Луняк Є.М. Чернігово-Сіверщина в роки Північної війни (за свідченнями французьких сучасників)	160
Філіпова Г.В. «Українська ревізія» князя О.Д. Меншикова 1720 р.	165
Міден Е.Л. Справа про підтвердження дворянства генерального обозного Війська Запорозького Якова Юхимовича Лизогуба	169
Юрченко С.Б. Створення іконостаса глухівської Миколаївської церкви у 1752–1753 роках	172
Калашник Є.С. Повсякденне життя села першої половини XVIII ст. (село Комарівка Полтавського полку у свідченнях 1731 р. про татарський набіг)	185
Казіміров Д.В. Соціальна структура та демографічна характеристика населення м. Мени в середині XVIII ст.	195
Солдатова К.О. Структура населення с. Тростянки Батуринської сотні Ніжинського полку в другій половині XVIII ст. (за матеріалами сповідних книг 1763 року)	200
Железко Р.А. Рум'янцівський перепис 1765–1767 рр. у Сиволожі: «вовчі зуби і лисячий хвіст Російської імперії»	205
Саєнко Н.А. Старшинські і козацькі домогосподарства у соціальній топографії Батурина другої половини XVIII ст. (За матеріалами Румянцевського опису)	208
Коваленко Ю.О. Гетьманські будинки Глухова	212
Карманов Ю.О. Стан Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря напередодні секуляризації земель 1786 р.	219
Заїка О.Я. Мистецькі та меценатські зв'язки представників родини Розумовських з європейськими музикантами XVIII – початку XIX ст.	225

РОЗДІЛ ІV. НОВА ІСТОРІЯ

Лейберов С.О. «Два ружья да шпага крабинерная старого манеру...» – як і чим озброювалося земське ополчення Ніжинського повіту в 1806–1807 роках	229
Маслійчук В.Л. 1812 рік та освітні процеси в Чернігівській губернії	232
Барабаш Н.О. Панська садиба Полошки за споминами М.А. Маркевича	235
Шевель А.О. Внесок Миколи Андрійовича Маркевича в культурний розвиток України	238
Будзар М.М. Смерть та інші негаразди: сторінки сімейної історії у листах Миколи Маркевича до Павла Ґалагана 1832 року.	241
Іванченко Л.А. Внесок В.В. Кочубея (1825–1879) в культурний та промисловий розвиток села/містечка Дубовичі	245
Терещенко О.А. Народження позашлюбних дітей у селах Чернігівщини в першій половині XIX ст. (статистичний аспект)	247
Кужельна О.В. Бебі-бум по-клишківські: сторінки історії села Клишки Кролевецького повіту Чернігівської губернії та дослідження щодо вікового та соціального стану місцевого населення другої половини XIX ст.	250
Галь Б.О. Організація окремої поліції в містах лівобережних губерній (1858–1863)	255
Крупенко О.В. Деякі аспекти дорадянської історіографії про соціально-економічний розвиток Чернігівської губернії кінця XIX – початку XX ст.	263
Прудько В.О. Соціально-економічне становище і громадське життя Ніжинського повіту на початку XX ст.	266
Крупенко О.В., Солодка К.Ю. Діяльність Павла Кушакевича на посаді очільника Ніжинської міської думи	272
Рахно О.Я. Земська діяльність Г.Н. Вовка-Карачевського	275
Дмитренко Н.М. Ніжинська міська управа: розквартирування та життєзабезпечення військових частин (остання чверть XIX – початок XX ст.)	278
Крупенко О.В., Сиволожська К.Ю. Розвиток банківської справи на Чернігівщині в другій половині XIX – на початку XX ст.	282
Назарова В.В. Историческое, ландшафтное и экономическое описание имений Заруцкое, Белокопытово, Наумовка и усадебного комплекса «Заруцкое» Глуховского уезда Черниговской губернии	285
Нікітін В.Г., Терех М.І. «Земский врач» – одна з перших в Україні медичних газет	292
Блакитний М.М. Списки церковнослужбовців Глухівського, Конотопського і Кролевецького повітів Чернігівської губернії на 1861 р. (Матеріали часопису «Черниговские епархиальные известия»)	295
Орлов В.М. Відроджене видання «Краснзнавство» як історіографічне джерело з історії релігії та церкви в Україні упродовж XIX – першої третини XX ст. у контексті регіоналістичних студій	299

тихого Переводу, навпроти села Турівки. В червні 1989 р. прилуцькі краєзнавці розшукали місце в Турівці, де був похований Микола Маркевич, своїми руками, толокою, спорудили йому скромний пам'ятник. У Прилуках зберігся будиночок на вул. Котляревського, побудований в садибі Маркевичів. Тут жив до революції 1917 р. онук історика – голова Прилуцької повітової Земської управи, людина дуже поважна і шанована на Прилуччині.

Хотілося б ще додати, що Маркевич увічнив своє ім'я, написавши «Історію Малоросії», до якої завжди було неоднозначне ставлення. Російських шовіністів вона драгувала за прославляння козацтва, і вони з обуренням писали, що ця історія написана «кровою нагайкою Дорошенки». Згодом такі ж самі шовіністи, але вже червоні, взагалі затаврували автора «українським буржуазним націоналістом», намагаючись повністю стерти його ім'я з народної пам'яті. Нині його «Історія Малоросії» перевидана масовим тиражем [7, с. 59].

Вважаємо, що сенсом життя М.А. Маркевича було пізнання історії свого народу, бо це – духовна сила кожного громадянина, яка, за висловом М. Максимовича, здатна вивести людину із «тьми на світ Божий». Лише маючи таку силу, український народ зможе протистояти поневоленню й відстоювати своє право на незалежність.

ПОСИЛАННЯ

1. Артюх Л. Передмова // Маркевич М.А. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Л. Артюх. – К., 1992. – 230 с.
2. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
3. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії / Упор.: Ю. Пінчук, Л. Гриневич. – Київ, 1996. – 188 с.
4. Єфремов С.О. Історія українського письменництва / С.О. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
5. Лазаревский А. Прегние изыскатели малорусской старины. А.М. Маркевич / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1897. – № 1–2. – С. 67
6. Маслов В.І. М.А. Маркевич (До 125-річчя з дня народження) / В.І. Маслов // Бюлетень Прилуцького окружного музею. – 1929. – № 2. – С. 56.
7. Тоцька Ж. М.А. Маркевич та його колекція документальних матеріалів з історії України кінця XV–XVIII ст. у краєзнавчому аспекті / Ж. Тоцька // Сіверянський літопис. – 2013. – № 1. – С. 59–69.

Шевель А.А. Вклад Николая Андреевича Маркевича в культурное развитие Украины

В статті автор аналізує вклад Николая Андреевича Маркевича в культурне розвиток України, а іменно: его взгляды на исторический процесс, использование фольклорно-этнографической литературной базы, собрание большого этнографическо-статистического материала.

Ключевые слова: героизм, этнография, история, казачество, фольклор.

Shevel A.O. Mykola Andriyovych Markevych contribution to the cultural development of Ukraine

In article the author analyzes Mykola Andriyovych Markevych's contribution to cultural development of Ukraine, namely: his views of historical process, use of folklore and ethnographic literary base, meeting of big ethnographic and statistical material.

Key words: heroism, ethnography, history, Cossacks, folklore.

25.02.2017 р.

j

УДК 94(477):82-6 «1832»

М.М. Будзар

СМЕРТЬ ТА ІНШІ НЕГАРАЗДИ: СТОРІНКИ СІМЕЙНОЇ ІСТОРІЇ У ЛИСТАХ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА ДО ПАВЛА ГАЛАГАНА 1832 РОКУ

У статті розглянуто листування представників споріднених сімейств Галаганів і Маркевичів початку 1832 р. У листах проаналізовано важливі події сімейної історії – смерть одного з Маркевичів та розподіл спадщини. Це дозволяє уточнити особисто-психологічні характеристики окремих представників роду Маркевичів. Аналіз листів розкриває ставлення дворянства Лівобережної України до проблеми хвороби, смерті, до етичних норм родинного спілкування, до майнових та грошових проблем.

Ключові слова: Лівобережна Україна, Маркевичи, Галагани, сімейна історія, приватне листування, смерть, спадок.

Антропологічний вектор, що на тепер домінує у розвитку історичної науки у світі та в Україні зокрема, актуалізує дослідження питань приватного життя для розгляду умов і результатів життєдіяльності певної соціальної групи у визначеному історичному часі.

Предметом нашої зацікавленості є епізод із сімейної історії роду Марковичів-Маркевичів, передусім її молодшої, т. зв. «прилуцької», гілки (визначена за місцем проживання та переважної дислокації земельних маєтностей), засновником якої був Федір Маркович Маркевич (до 1699–1737) [7, с. 391]. Діяльність представників «прилуцької» гілки неодноразово привертала увагу дослідників; лише історики незалежної України присвятили тій проблематиці низку робіт, але переважна більшість їх оминає питання приватного побутування. Передусім це розвідки генеалогічного змісту [10] і такі, де основну увагу приділено суспільно-політичній та культурно-просвітницькій діяльності осіб цього сімейства [3; 9]. Лише, можливо, стаття Н. Барабаш торкається проблеми приватного життя роду та генеалогічно близьких до нього сімей [1].

Метою статті є аналіз групи листів, написаних одним з найвідоміших представників роду Марковичів-Маркевичів, істориком та етнографом Миколою Андрійовичем Маркевичем (1801–1860) до дядька, поміщика Павла Григоровича Галагана (1793–1834), задля поглиблення уявлень про приватне життя лівобережного панства козацько-старшинського походження у другій чверті XIX ст. Джерельною базою є шість листів М. Маркевича П. Галагану, датованих січнем-лютим 1832 року [12].

Родини Маркевичів і Галаганів на початок XIX ст. були пов'язані між собою генеалогічно, особисто-психологічними симпатіями та місцем переважного проживання.

Спорідненість між цими сімействами була закладена до середини XVIII ст. через представників гетьманських родів першої третини століття – Скоропадських і Апостолів. Прадід адресата листів, П. Галагана, Григорій Гнатович Галаган (1716–1777), був одружений із Оленою Дунін-Борковською, чия мати – Параска Данилівна Апостол – була сестрою Анастасії Данилівни Апостол, першої дружини Василя Васильовича Кочубея (?–1743),

прапрадіда А. Маркевича [10, с. 228]. Вдруге П. Апостол була одружена з Михайлом Скоропадським, небожем гетьмана, а наприкінці XVIII ст. сестра А. Маркевича П. Маркевич вийшла заміж за Михайла Яковича Скоропадського (1764–1808). Особисто Андрій Іванович Маркевич та Павло Григорович Галаган були одружені із сестрами – відповідно Анастасією та Катериною, дочками Василя Васильовича Гудовича (1753–1819), чий дід, Василь Андрійович Гудович (бл. 1713–1764), був останнім генеральним підскарбієм Війська Запорізького [8].

Укріпленню родинно-приватних контактів між сімействами А. Маркевича та П. Галагана сприяла й певна схожість їхніх біографій. Обидва належали до тієї генерації нащадків козацької старшини, яка діяла в імперському просторі. Обидва починали службу в Петербурзі, користуючись протекцією родичів чи земляків. А. Маркевичу кар'єру дипломата допоміг розпочати двоюрідний дядько, імперський сановник В.П. Кочубей (1768–1834). Брати Павло та Петро Галагани, живучі з осені 1807 р. у Петербурзі, користувалися допомогою своєї тітки В.І. Чорби (?–1840), двоюрідної онуки К.Г. Розумовського, та О.К. Каменецького (1750–1823), одного з найбільш відомих лікарів Петербурга межі XVIII–XIX ст., родом зі Стародубщини [6, арк. 2]. Згодом як А. Маркевич, так і П. Галаган віддали перевагу хазяйнуванню у власних маєтках. А. Маркевич, у 1799–1803 рр. успішний дипломат, з моменту виходу у відставку у 1803 р. обмежив діяльність Прилуцьким повітом, маршалком якого він був у 1815–1818 рр. [8, с. 406]. П. Галаган, будучи з 1808 до 1820 рр. службовцем різних державних установ Петербурга [4, арк. 2], після 1820 р. опікувався маєтками на Полтавщині та Чернігівщині, виконуючи обов'язки почесного доглядача повітового училища у Козельці [11, арк. 11].

Ще одним чинником близькості родин став історико-географічний фактор: їхня життєдіяльність була пов'язана із місцевістю навколо Прилук – спочатку центру Прилуцького полку, пізніше – повітового міста. Тут розташовувалася значна частина їхніх земельних володінь. У період, що ним датовані листи сина А. Маркевича Миколи до дядька, – друга чверть XIX ст. – обидві родини мешкали у власних маєтках Турівка та Сокиринці Прилуцького повіту Полтавської губернії. В листах згадується низка маєтків, що належала їхнім родичам: Волошки Скоропадських і Маркевичів (Глухівський повіт) та Качанівка Тарновських (Борзненський повіт) Чернігівської губернії, Васьківці Маркевичів і Скоропадських, Радьковка Раковичів (обидва – у Прилуцькому повіті Полтавської губернії).

Центральною подією, що пов'язує листи, написані М. Маркевичем упродовж січня – березня 1832 року, є раптова смерть (внаслідок інсульту (апоплексичного удару) 21 грудня 1831 року його батька, Андрія Маркевича, що сталася у Турівському маєтку. Відвертість, з якою син померлого звертається до свого дядька, окрім іншого, по-

яснюється ще й тим, що дядько, вочевидь, був розпорядником спадщини померлого, опікувався справедливим розподілом майна для незаміжніх тоді сестер Миколи – Євдокії та Варвари (ще одна дочка померлого власника Турівки – Єлизавета, дружина В.А. Хелмського, на момент смерті батька була «при надії», а Уляна, 1813 р. н., вказана у В. Модзалевського, в листах не фігурує (вочевидь, її не було в живих) [8, т. III, с. 414.].

Дії в листі від 28.01.1832 р., написаному, вочевидь, в переддень сороковин смерті А. Марковича, відбуваються упродовж майже півроку – із серпня до грудня 1831 року. Головними дійовими особами є Андрій Маркевич та його сестра Пульхерія Іванівна (бл. 1781–?), мати Івана Михайловича Скоропадського (1805–1887), розбудовника паркового комплексу у селі Тростянець, бабка Єлизавети Іванівни Скоропадської (Милорадович, 1832–1890), фундаторки української культури, прабабка Павла Петровича Скоропадського (1873–1945), очільника Гетьманату 1918 р.

Події розгортаються навколо складання А. Маркевичем паперів щодо розділу маєтностей із синами, коли він «...не мог отбиться от Пульхерии Ивановны, которой ужас как не хотелось видеть этот акт совершенным» [12, арк. 3]. Говорячи іншим, що «...не хочет видеть, как неблагодарные дети, получив от отца все имение, живут на его счети проматывают его» [12, арк. 4], вона супроводжувала брата з маєтку у Волошках до Васьківців, де вже хазяйнував брат Миколи Маркевича Михайло, і потім до Турівки, де, щоб уникнути сестриних докорів, Андрій Іванович, за словами сина, «...зная, с каким трудом Пульхерия Ивановна сходит с лестницы, [...] укрывался от нее в библиотеке и с утра до обеда проводил со мною за трубками» [12, арк. 3]. Коли ж П. Скоропадська врешті-решт вирішила повернутися до Полошок, то дорогою, у Васьківцях, захворіла на «розлиття жовчі», так що необхідно було зупинитися у цьому маєтку, а потім переїхати до Прилук, тому, що лікар з Качанівки, котрий доглядав Григорія Степановича Тарновського та його родину, Томанді, не догодив П. Скоропадській, вона не вживала ліків та перебувала в «...беспрерывном волнении от злости или, лучше сказать, от сумасбродного бешенства» [12, арк. 3 зв.], а доктор з Прилук, штаб-лікар О.Ф. Шеффер, не погодився відвідувати регулярно Васьківці. У цих переїздах А. Маркевич супроводжував сестру та виконував усі її забаганки, зокрема, вимушений був і вдень, і вночі сидіти біля її ліжка, слухаючи її розмови про власні негаразди, так що, на думку оточуючих, він вчиняв жертвовно: «Хозяева удивлялись, говорили, что они от роду не видывали такого брата, каким был наш друг. Уже крестьяне и купцы заметили и говорили, что батюшка не переживет, что он уже замучил себя для сестры...» [12, арк. 5]. М. Маркевич не був безстороннім в оцінці особистої вдачі та поведінки своєї тітоньки. Хоча у листі, написаному пізніше, 24.02, він спокутував провину за своє ставлення до П. Скоропадської,

відзначаючи, що після смерті брата в «...короткое время она устарела, иссохла и едва движется...» [12, арк. 17], але й набагато пізніше, зокрема, в «Автобіографічних нотатках» 1845 р., відзначав, що в характері тітки «...недоверчивость, непреклонность, неистовая пылкость, гордость, грубость, все это оставило страшную смесь» [1, с. 325]. Такою ж він змальовує її в листі від 28.02, коли, переповідаючи П. Галагану про поступове погіршення фізичного стану батька у ситуації наближення інсульту (слабкість у лівій стороні тіла, розширення/звуження зіниць, запаморочення, короткочасна втрата зору, жорстокий головний біль, дзвін у вухах), зазначає, що намагання лікарів хоча б зробити кровопускання чи поставити п'явки наштовхувалися на протидію Пульхерії Іванівни, котра прагнула лікувати брата за своїм рецептом – обливала йому голову м'ятною олією, тоді як Андрій Іванович слухався її у всьому. Коли, врешті-решт, на прохання дітей А. Маркевич разом із сестрою наприкінці листопада 1831 року повернувся до Турівки, хвороба завершилася приступом, після якого лікарі (запрошені були і Шеффер, і Томанді) вже виявилися безсилі, хоча й захищали інтереси свого пацієнта. Як-от, Пульхерія Іванівна, перебуваючи біля братнього ліжка в останні дні його життя, за свідченням небожа, «...все это время не спала, ни за что не давая батюшке умереть спокойно [...]. А однажды он что-то потребовал, только она при нем вдруг говорит: «Посмотрите, у него рожа покривила!», что была ложь, ибо батюшка нимало не был обезображен болезнью» [12, арк. 10]. Після цієї фрази Томанді просто взяв її за руку, зійшов разом з нею сходами та наказав не пускати її нагору.

Розповідь М. Маркевича не тільки ілюструє стосунки всередині сімейства, де питання спадщини стає «каменем спотикання» між близькими родичами, але й показує дію соціальних механізмів, коли лікарі вимушені брати до уваги забганки людей, котрі мають вищий соціальний статус, навіть якщо це шкодить здоров'ю пацієнтів, та демонструє ситуацію із станом медичного забезпечення в українській провінції початку XIX ст.: «власний» маєтковий лікар чи повітовий доктор – вибір небагатий.

Наступні п'ять листів з шести присвячено, у першу чергу, майновим питанням. Вони містять подробиці поділу спадщини та звітування небожа перед дядьком про виконання останньої волі небіжчика. Листи надають відомості про економічний стан маєтків Маркевичів (у селах Турівка, Васьківці, Жадьківка), механізм отримання спадку братами і сестрами. Як-от, відразу після 28 січня, 29 числа, М. Маркевич надсилає дядькові не менш докладний лист у відповідь на його основні питання щодо розподілу спадкового майна. П. Галаган просив небожа: 1) надіслати йому вірчі копії, що ними А. Маркевич розподілив усе майно; 2) визначити, в якому стані маєтність його сестер у Турівці; 3) яке рухоме майно будуть мати сестри Миколи та Михайла Маркевичів, чи вже вони от-

римали дещо; 4) чи не висловлювався А. Маркевич додатково щодо власної «останньої волі» [12, арк. 11–14].

Аналізуючи зміст цього листа, пересвідчуємося, що у сімействах нащадків козацької старшини збереглися давні традиції успадкування майна, будь-то «віно» (посаг) чи батьківська спадщина. Так само, як в паперах XVIII ст., у листі М. Маркевича «за Дунечкой и Варенькой» закріплюються коштовності, посуд, постільна та столова білизна, екіпажі, наявні у виділених їм частинах маєтку споруди, скот, земельні угіддя тощо. Так само, як і у попередні часи, срібний посуд зберіг статус атрибуту знатності й добробуту [2, с. 199], про срібло М. Маркевич згадує на початку переліку спадкових речей: «Сребро все столове и чайное, оно мне неизвестно, но на моих руках и все у меня под ключом...» [29, арк. 13]. У листі, написаному пізніше, він, так само, як його предки, вказує загальну вагу срібла у фунтах і пудах: «Наличность в серебре состоит из двух полных дюжин нового неупотребляемого серебра столового: ножей, вилок и ложек суповых, десертных и обыкновенных, еще 19 полных приборов серебра, всегда употребляемого прежде, [...] фунтов от 15 до 20 [...]». Всего, я полагаю, с ломом будет пуда полтора, а, может, и два» [12, арк. 15]. Тут же М. Маркевич повідомляє П. Галагану про їхні із братом Михайлом наміри недодати сестрам по 63 десятини землі з ділянок, що мали їм відійти, замінивши їх 50 десятинами лісу кожній та грошима у сумі 8700 на двох у векселі, який батьком був виданий тітоньці. Він сподівається на повернення грошей, попри те, що вексель цей з книги витрат турівського маєтку П. Скоропадська видрала, «...в то время еще, как батюшка уже был на столе, и увезла его в Полошки» [12, арк. 13]. У наступному листі М. Маркевич прагне довести дядькові, що ті земельні ділянки, які є недостачею, не можна нарізати із землі маєтку в Жадьківці тому, що він придбаний був батьком відносно недавно, неупорядкований, в боргах, а якщо виділяти їх із землі в Турівці чи в Васьківцях, то постраждають інтереси братів: «...У брата 1500 десятин поля и степу, кроме лесов, у меня 1432 десятины, из коих до 70 неудобной. Отделить сестрам от Туровки 120 десятин, тогда я на 300 душ буду иметь в Туровке 1312 десятин, когда у брата более чем по 5 десятин на душу поля и почти по 1-й лесу. Отделить в Васьковцах такое количество – сестры будут иметь за 70 верст от своего имения по шестидесяти десятин земли череполосной, и едва ли кто даст им тогда 8000 ассигнациями за эту землю» [24, арк. 17 зв.]. Як бачимо, орна земля залишається головною цінністю для власника маєтку. З текстів листів також дізнаємося, які зернові культури вирощувалися в маєтках Маркевичів, що в «економіях» були облаштовані й тююнові плантації, що тут розводили вівців мериносової («шпанської») породи.

Також у листах між небожем та дядечком обговорюється тема останнього бажання А. Маркевича надати «відпускні» для тих «дворових людей», котрі йому служили 6 років. Подаючи список цих осіб (семи), М. Маркевич пропонує

виправити папери всім, але трьох – кондитера, повара та економа – утримати при сестрах, причому перших двох – на два роки, а економа – до того моменту, «пока найдется приличный к тому человек» [12, арк. 13 зв.]. Характеристика, що її дає М. Маркевич цьому економу, Памфілу Епімахову, ілюструє спосіб мислення самого автора листа як поміщика, котрий ставиться до торгівлі людьми як до «норми»: «Это человек необыкновенно изворотливый и знающий. Не отвечаю, чтобы он был такой же знаток в хлебопашестве, какой в торговых оборотах, но и там, и тут будет всегда крайне полезен. Правда, что надо иметь надзор, потому что он слишком умен, но всегда скажу, что не я пожалел бы дать тысячу рублей за такого человека, если бы он не был назначен к другой цели (курсив авт. – М. Б.)» [22 м, арк. 20].

У листах також міститься безліч подробиць щодо облаштування маєткового побуту поміщиків «середньої руки»: на свята приїжджають рідні та знайомі, найчастіше – з сусідніх маєтків, рідше – з Києва, вільний час гості та господарі коротають за вістом, самопочуття дворянського первістка залежить від «мамки», котра його доглядає: «Андрюша хвораєт. Я полагаю, причиною этому дурное поведение мамки его, ибо она забрюхатела от моего Ивана» [12, арк. 13 зв.], панський будинок наповнений слугами (це лакеї господарів-чоловіків, дівчата-покоївки хазяйок-жінок, працівники саду, кухні, економ тощо). Можемо також скласти уявлення про інтер'єр панського помешкання у Турівці на початку XIX ст.: будинок був двоповерховим, спальні розташовувалися на другому поверсі, тоді як на першому (серед інших) були облаштовані бібліотека, їдальня, «фортепіанна зала».

Врешті-решт, матеріал листів дозволяє уточнити дату народження Андрія Івановича Маркевича. Констатуючи смерть батька, М. Маркевич пише, що він мав «48 лет от роду» [12, арк. 10 зв.]. Тобто, вірогідно, він народився 1783 року, що спростовує дати, подані як в «Малоросійському родословнику» В. Модзалевського (1781 р.) [8, с. 406], так і в розвідці «Марковичи» О. Маркевич а (1782 р.) [7, с. 9].

Таким чином, дійдемо висновку, що «приватний погляд» на історію родини Маркевичів початку 1830-х років, зроблений на основі листування між близькими родичами – Миколою Андрійовичем Маркевичем та його дядею Павлом Григоровичем Галаганом – дозволяє уточнити особисто-психологічні характеристики окремих представників роду (А. Маркевич, П. Скоропадська (Маркевич), М. Маркевич тощо) та розглянути коло проблем, що поглиблюють уявлення про світоглядне бачення лівобережного панства козацько-старшинського походження (проблеми хвороби та смерті, етичні норми родинного спілкування, особисте ставлення до майнових та грошових питань), а також отримати відомості про маєтковий побут дворянства Лівобережної України другої чверті XIX ст. Перспективним вважаємо продовження розвідок у царині приватного життя лівобережного панства XIX ст.

шляхом дослідження мережі родинно-сусідських зв'язків на рівнях панський маєток/повітове місто/губернське місто/імперська столиця.

ПОСИЛАННЯ

1. Барабаш Н.О. Дворянські садибні комплекси Дунаець та Ярославець за споминами М.А. Маркевича / Н.О. Барабаш // Сіверщина в історії України. – 2013. – № 6. – С. 323–327.
2. Буряк Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу / Л. Буряк // СОЦІУМ. – 2003. – Вип. 2. – С. 197–206.
3. Голубчик Г.Д. Соціокультурна діяльність Миколи та Андрія Маркевичів крізь призму сімейної історії / Г.Д. Голубчик // Грані. – 2003. – № 5. – С. 47–52.
4. Державний архів Чернігівської області, ф. 229, оп. 1, спр. 73, 5 арк.
5. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУ ім. В.І. Вернадського), ф. І, оп. 1, спр. 95, 49 арк.
6. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46585, арк. 1–2.
7. Маркевич А. І. Марковичи / А.І. Маркевич // Киевская старина, – Т. X (октябрь). – Приложение – С. 9–32.
8. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник / В. Л. Модзалевский. – К., 1908. – Т. 1: А–Д. – Галаганы: указ: С. 221–225; Гудовичи: указ: С. 352–365; Т. 3: Л–О. – Марковичи: указ С. 388–432.
9. Морозов В. Внесок дворянського роду Марковичів-Маркевичів у культурно-освітні процеси Лівобережної України другої половини XIX – початку XX ст. / В. Морозов // Сіверянський літопис. – 2011. – № 2. – С. 81–87.
10. Томазов В. Марковичі / В. Томазов // Старожитності. – 1994. – № 1–2, С. 24–26; № 3–4, С. 26–28.
11. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАК), ф. 1475, оп. 1, спр. 1244, 51 арк.
12. ЦДІАК, ф. 1475, оп. 1, спр. 2026, 25 арк.

Будзар М.М. Смерть и другие неурядицы: страницы семейной истории в письмах Николая Маркевича к Павлу Галагану 1832 года

В статье рассмотрена переписка между представителями родственных семейств Галаганов и Маркевичей начала 1832 года. В письмах проанализированы важные события семейной истории – смерть одного из Маркевичей и раздел наследства. Это позволяет уточнить личностно-психологические характеристики отдельных представителей рода Маркевичей. Анализ писем раскрывает отношение дворянства Левобережной Украины к проблемам болезни, смерти, к этическим нормам семейного общения, к имущественным и денежным проблемам.

Ключевые слова: Левобережная Украина, Маркевичи, Галаганы, семейная история, частная переписка, смерть, наследство.

Budzar M.M. Death and other troubles: pages of family history in letters of Mykola Markevych to Pavlo Galagan in 1832 year

The article deals with correspondence between representatives of the related families of Galagan's and Markevych's in the beginning of 1832. In the letters, important events of family history were analyzed – the death of one of the Markevych family and the division of inheritance. This allows us to clarify the personality and psychological characteristics of certain representatives of the Markevych's family. An analysis of the letters reveals the attitude of the nobility of Left Bank Ukraine Region towards the problems of illness and death, to the ethical norms of family communication, to property and money problems.

Key words: the Left Bank Ukraine region, the Galagan family, the Markevych family, family history, private epistolary, the death, the patrimony.

J

07.03.2017 р.

АВТОРИ

Абашіна Людмила Олександрівна – старший науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника «Чигирин».

Абрамова Ірина Валентинівна – завідувачка сектора «Музей «Будинок митрополита» відділу «Софійський музей» Національного заповідника «Софія Київська».

Барабаш Наталія Олександрівна – завідувачка кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».

Березова Світлана Анатоліївна – старший науковий співробітник Національного музею історії України.

Бичковська Ганна Миколаївна – аспірант, молодший науковий співробітник (за сумісництвом) Центру пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Блакитний Максим Михайлович – вчений секретар Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського.

Будзар Марина Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Київського університету ім. Б. Грінченка.

Ванжула Олена Миколаївна – старший науковий співробітник відділу музейної та науково-фондової діяльності Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

Вечерська Ольга Вікторівна – старший науковий співробітник Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Вечерський Віктор Васильович – кандидат архітектури, доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства факультету культурології Київського національного університету культури і мистецтв.

Виноградов Степан Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Київського університету ім. Б. Грінченка.

Гаврилов Володимир Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, заступник директора з навчальної роботи Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства ім. О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Галь Богдан Олександрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політичної теорії Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет».

Герасько Марина Олександрівна – кандидат історичних наук, завідувач відділу науково-просвітницької роботи Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

Гирич Ярослав Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Горова Алла Олександрівна – науковий співробітник відділу «Цитадель» Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

Горох Микола Володимирович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського.

Горькова Анастасія Олексіївна – вчений секретар Центру пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Гринь Павло Сергійович – магістрант історико-юридичного факультету Ніжинського